

ΜΑΘΗΜΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Α. ΦΟΥΚΑΣ
ΕΝΟΤΗΤΑ: ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΑΠΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ
ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΠΟΙΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

Σκοπός του μαθήματος να κατανοήσουν οι μαθητές ότι χρησιμοποιούν στον λόγο τους έννοιες (λέξεις), το νόημα των οποίων δεν κατανοούν σε βάθος.

α. Εὐδαιμονία

Πρόκειται για μιὰ κατάσταση έντονης καὶ διαρκoῦς ικανοποίησης ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση/εὐτυχία, ἢ ὁποία εἶναι πάντα σύντομη, ἀσυνεχὴς καὶ μερική. Ἄν καὶ ὅλοι βιώνουν στιγμὲς εὐχαρίστησης/εὐτυχίας, δεν επιτυγχάνουν ὅλοι τὴν εσωτερικὴ γαλήνη ποὺ εἶναι ἡ εὐδαιμονία. Θεωρούμενη συχνότερα ὡς ιδεώδες παρά ὡς πραγματικότητα, ἡ εὐτυχία εἶναι γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἡ κατάσταση ποὺ βιώνει ὁ σοφὸς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος, ἔχοντας εκπληρώσει ὅλες τὶς ικανότητές του, συλλογίζεται καὶ ασκεῖ τὸ Ἀγαθό. Ὁ εὐδαιμονισμός εἶναι μιὰ φιλοσοφία ποὺ, ὅπως αὐτὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, στοχεύει στὴν εὐδαιμονία, ἐνῶ ὁ ἡδονισμός εἶναι μιὰ φιλοσοφία ποὺ δίνει ἀξία στὴν ἀπόλαυση. *Το να εἶσαι εὐτυχισμένος εἶναι τόσο μιὰ ψυχολογικὴ κατάσταση ὅσο καὶ ἓνα ἠθικὸ καθήκον.* Στοχαστές τοῦ δέκατου ἑβδόμου αἰῶνα, ὅπως ὁ Ντεκάρτ καὶ ὁ Σπινόζα, ἀποκαλοῦσαν τὴ χαρὰ τὸ πάθος ποὺ δυναμώνει τὴν ψυχὴ. Με τὴν ἐλευση τῆς δημοκρατίας, τὸ "δικαίωμα στὴν εὐτυχία", τὸ ὁποῖο οἱ Ἀμερικανοὶ κατοχύρωσαν στὸ Σύνταγμά τους, νομιμοποίησε τὴν ἀπαίτηση γιὰ μιὰ ὀρισμένη υλικὴ ευκολία, ἡ ὁποία ικανοποιήθηκε ἀπὸ τὴν καταναλωτικὴ κοινωνία. Ἀπέναντι στις τεχνητὲς ἀπολαύσεις, ἡ ἀναζήτηση τῆς εὐτυχίας στρέφεται τώρα συχνά στὴ φύση, στὴν αὐθεντικότητα μιᾶς ἀπλῆς ζωῆς ποὺ ἐπιτρέπει σὲ κάποιον νὰ βιώσει "τὸ αἶσθημα τῆς ὑπαρξης" (Ρουσσώ).

β. Κάθαρσις

Ὅρος ιατρικῆς καὶ θρησκευτικῆς προέλευσης ποὺ σημαίνει τόσο "κάθαρση" ὅσο καὶ "εξαγνισμός". Ἡ κάθαρση ἀποκτᾷ φιλοσοφικὴ σημασία με τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος τὴ χρησιμοποιεῖ στὴν Ποιητικὴ του γιὰ νὰ προσδιορίσει κυρίως τὴν ἐπίδραση τῆς τραγωδίας στὰ πάθη τοῦ θεατῆ. Ἡ σκηνοθεσία τῆς μοιραίας μοίρας τοῦ τραγικοῦ ἥρωα προκαλεῖ φόβο καὶ ἔλεο, συναισθήματα ποὺ εἶναι κατακριτέα στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ εἶναι θεμιτὰ ἐπὶ θεατρικῆς σκηνῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀνακάλυψε ἔτσι ὅτι ἡ φαντασία ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀντιστρέφει τὰ συναισθήματα καὶ νὰ ἀνακουφίζει τὴν ψυχὴ. *Δημιουργώντας έντονα συναισθήματα, τὸ τραγικὸ θέαμα εὐαισθητοποιεῖ καὶ καθησυχάζει τὸν πολίτη. Ἡ κάθαρση ἔχει ἔτσι πολιτικὴ σημασία καὶ τὸ θέατρο εκπαιδευτικὴ ἀξία.* Στὴν ψυχανάλυση, ὁ ὅρος ἀναφέρεται στὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπαναφορᾶς ἐνός καταπιεσμένου γεγονότος στὴ συνείδηση, δηλαδὴ στὴν ἐξαφάνιση τῶν διαταραχῶν ποὺ προκάλεσε τὸ τραυματικὸ γεγονός. Μὲσω τῆς κάθαρσης, τὸ υποκείμενο ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὴν καταπίεση.

γ. Δημοκρατία

Απὸ τὶς λέξεις *δῆμος* καὶ *κράτος*: "δύναμη τοῦ λαοῦ". Ἡ δημοκρατία, ποὺ ὀρίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ Λίνκολν ὡς "ἡ ἐξουσία τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὸ λαό, γιὰ τὸ λαό", εἶναι ἓνα πολιτικὸ καθεστῶς ποὺ ἐμφανίστηκε στὴν Ελλάδα τὸν 5ο αἰῶνα π.Χ. Γίνεται διάκριση μεταξύ ἀμεσης καὶ ἔμμεσης δημοκρατίας (ὅπου ὁ λαὸς ἐπιλέγει τοὺς εκπροσώπους τοῦ με ψηφοφορία). Ὁ Πλάτων τὴν ἀντιστρατεύοταν, καθὼς πίστευε ὅτι ὁ λαὸς δεν ἦταν κατάλληλος νὰ κυβερνήσει. Με τὴν ἀμερικανικὴ καὶ τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση, ἡ δημοκρατία καθιερώθηκε, τουλάχιστον νομικά, ὡς τὸ δικαιότερο καθεστῶς, ἐπειδὴ ἰσχυρίζεται ὅτι σέβεται τὰ θεμελιώδη ἀνθρώπινα δικαιώματα, ἐπειδὴ διαχωρίζει τὶς ἐξουσίες (νομοθετικὴ, ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστικὴ) γιὰ νὰ ἀποτρέψει τὴν κατάχρησή τους, ἐπειδὴ οἱ ἀποφάσεις ποὺ λαμβάνει με πλειοψηφία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἀνοικτῆς καὶ

διαπραγματεύσιμης συζήτησης. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Tocqueville, παρατηρητή της αμερικανικής δημοκρατίας τον 19ο αιώνα, η δημοκρατία δεν είναι τόσο ένα καθεστώς όσο μια νοοτροπία που χαρακτηρίζεται από μια υπερβολική προτίμηση στην ισότητα και την ελευθερία. Αυτή η νοοτροπία γεννά την ατομική ελευθερία και τη δύναμη της κοινής γνώμης. Ενώ η δημοκρατία έχει ιστορικά νικήσει όλους τους εχθρούς της - τυραννία, (απόλυτη) μοναρχία και ολοκληρωτισμό - σήμερα φαίνεται να απειλείται από τον λαϊκισμό και την αναρχία. Η δημοκρατία, την οποία ζηλεύουν οι λαοί που έχουν υποστεί δικτατορικά καθεστώτα, παραμένει παραδόξως ένα εύθραυστο καθεστώς που πρέπει συνεχώς να επανεφεύρει τον εαυτό του για να διαρκέσει.

δ. Θεός

Ένα υπερφυσικό και προσωπικό ον, το οποίο θεωρείται από τους πιστούς ως ο Δημιουργός του κόσμου και των αξιών και στο οποίο γενικά αναγνωρίζονται αποκλειστικά τρεις βασικές ιδιότητες: παντογνώσια, παντοδυναμία και τέλεια καλοσύνη. Μελετημένος από τη θεολογία (ένας όρος που επινοήθηκε από τον Πλάτωνα στη Δημοκρατία για να πει ότι πρέπει να μιλάμε για τους θεούς), ο Θεός είναι για τη φιλοσοφία το αντικείμενο πολλών συζητήσεων: εκείνο που αφορά τις αποδείξεις της ύπαρξής του (άμεσες όπως στον Ντεκάρτ ή έμμεσες, π.χ. με το στοίχημα του Πασκάλ) ή της ανυπαρξίας του (Φόιερμπαχ, Μπακούνιν, στοχαστές του αθεϊσμού)- εκείνο που αμφισβητεί τη γνώση της ουσίας του (λογική για τους ντεϊστές, αναλογική για τους θωμιστές, αδύνατη αν όχι από άγνοια για τους μυστικιστές, οπαδούς της "αρνητικής θεολογίας"), αυτό που αμφισβητεί την ηθική του χρησιμότητα, είτε επειδή η ιδέα του Θεού μπορεί να εμπνεύσει τη συμπεριφορά μας (όπως διαβάζουμε στον Ρουσσώ και σε κάποιο βαθμό στον Καντ, ο οποίος καθιστά τον Θεό αξίωμα της ηθικής), είτε επειδή μας αποξενώνει (όπως ισχυρίζεται ο Νίτσε, ο οποίος αναγγέλλει "τον θάνατο του Θεού", ή ο Φρόιντ, για τον οποίο ο Θεός είναι ένα φανταστικό υποκατάστατο του πατέρα). Οι συζητήσεις αυτές, φαινομενικά ατελείωτες, επέτρεψαν στους ανθρώπους να διευρύνουν τα όρια των κερδοσκοπικών τους ικανοτήτων, αλλά εξυπηρέτησαν επίσης τη διάθεσή τους για μισαλλοδοξία, ακόμη και για βία, όπως δείχνει η ιστορία των θεοκρατιών. Από ανθρωπολογική άποψη, και παρά τον αυξανόμενο αριθμό αθεϊστών στον κόσμο, η "επιθυμία για Θεό" μπορεί να παρατηρηθεί σε όλους τους πολιτισμούς.

ε. Φεμινισμός

Ένα κοινωνικό κίνημα που έχει ως στόχο τη χειραφέτηση των γυναικών, τη διεύρυνση των δικαιωμάτων τους και του ρόλου τους στην κοινωνία, προκειμένου να αποκτήσουν ένα καθεστώς και μια αναγνώριση που θα θέσει τέλος στην ανδρική κυριαρχία, ιδίως την πατριαρχική και τη συζυγική κυριαρχία. Παρά κάποια πρόοδο, ιδίως κατά την Αναγέννηση, με τον Έρασμο, ο οποίος ήθελε να εκπαιδεύσει τα κορίτσια, η χειραφέτηση των γυναικών άρχισε πραγματικά μόνο με τη Γαλλική Επανάσταση, με την ώθηση της Ολύμπι ντε Γκουγκ, συγγραφέα της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων των Γυναικών και των Πολιτών (1791), του Κοντορσέ, ο οποίος απαίτησε το δικαίωμα ψήφου για τις γυναίκες, και αργότερα του Σαρλ Φουριέ, ο οποίος το κατέστησε βασικό κριτήριο για την πρόοδο των πολιτισμών. Ο μακροχρόνιος αγώνας για ίσα δικαιώματα, ιδιαίτερα στην Αγγλία στα τέλη του 19ου αιώνα με το κίνημα των σουφραζετών που υποστηρίχθηκε στο κοινοβούλιο από τον John Stuart Mill, ή στη Γερμανία με τον Μαρξ, ο οποίος κατήγγειλε την εκμετάλλευση των γυναικών από την αστική τάξη, σταδιακά επικράτησε τον 20ό αιώνα, τουλάχιστον στις δημοκρατικές ή σοσιαλιστικές χώρες. Στη Γαλλία, το βιβλίο της Σιμόν ντε Μπובουάρ "Το δεύτερο φύλο" σημείωσε μεγάλη επιτυχία το 1949 και συνέβαλε στην απελευθέρωση των γυναικών δικαιολογώντας το δικαίωμα στην άμβλωση, η οποία νομιμοποιήθηκε ουσιαστικά το 1970. Η γυναικεία κατάσταση έγινε αντικείμενο ενός εκτεταμένου φιλοσοφικού προβληματισμού, στον οποίο πρωταγωνίστησαν στοχαστές αυτού που τα αμερικανικά πανεπιστήμια αποκαλούν Γαλλική Θεωρία, όπως η Ελέν Σιζούς, η Τζούλια Κρίστεβα (υποστηρίκτρια του διαφορικού), ο Ζιλ Ντελέζ (θεωρητικός του γίνεσθαι-γυναίκα) ή ο Ζακ Ντερντά (αντίπαλος αυτού που αποκαλεί "φαλλοκεντρισμό"). Ο φεμινισμός, ενώ συνεχίζει να

καταγγέλλει την ανδρική κυριαρχία σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, όπως για παράδειγμα με τον Bourdieu, αποκαλύπτει την πλαστικότητα του υποστηρίζοντας άλλες αιτίες: έτσι, για παράδειγμα, εμφανίζεται ο οικοφεμινισμός (που συνδέει την υπερεκμετάλλευση της φύσης με την κακομεταχείριση των γυναικών), ο διατοματισμός (που ενδιαφέρεται για τον τρόπο με τον οποίο η καταπίεση των γυναικών συνδυάζεται με τον ρατσισμό, την κοινωνική περιφρόνηση των φτωχών), κ.λπ. Αυτή η εξέλιξη δημιουργεί αποκλίσεις, ακόμη και διαφωνίες, όπως δείχνει το έργο της Elisabeth Badinter ή της Judith Butler για τις σπουδές φύλου. Ο φεμινισμός είναι ένα πλούσιο, σύνθετο και πολύ ενεργό κίνημα, αλλά και γεμάτο παράδοξα. Έχει περάσει από διάφορες περιόδους (για να διακρίνουμε μεταξύ του πρώτου, δεύτερου, τρίτου και τέταρτου κύματος), κάθε μία από τις οποίες χαρακτηρίζεται από διαφορετικές προτεραιότητες, κυρίαρχες ιδεολογίες και λιγότερο ή περισσότερο διακριτούς αγώνες, ανάλογα με τον τόπο και την εποχή. Σήμερα, ο φεμινισμός θεωρείται ότι διαδραματίζει βασικό ρόλο στην ηθική πρόοδο της ανθρωπότητας και στην ανάπτυξη πιο δίκαιων κοινωνιών.

στ. Ελευθερία

Η ελευθερία αποτελεί γενικά αντικείμενο μιας τριπλής ανάλυσης. *Πρώτον, πρόκειται για μια μεταφυσική έννοια.* Το ερώτημα είναι αν ο άνθρωπος είναι ελεύθερος ή καθορίζεται από περιορισμούς τους οποίους δεν μπορεί να ελέγξει. Αν είναι ο ίδιος η πρωταρχική αιτία των επιλογών του, λέγεται ότι διαθέτει ελεύθερη βούληση. Αλλά μια τέτοια δύναμη - η οποία δεν πρέπει να συγχέεται με μια ιδιότροπη βούληση, υποκείμενη σε παρορμήσεις - είναι δύσκολο να αποδειχθεί και φαίνεται να παρεκκλίνει από τους νόμους της φύσης, οι οποίοι βασίζονται σε έναν αυστηρό ντετερμινισμό, η αποδοχή του οποίου όμως θα ήταν μοιρολατρία. Πρόκειται λοιπόν για *μια ηθική έννοια.* Για τον Καντ, η ελευθερία δεν μπορεί να αποδειχθεί, αλλά πρέπει να υποτεθεί προκειμένου να είναι δυνατή η ηθική. Πράγματι, μόνο ένα ελεύθερο ον μπορεί να επιλέξει μεταξύ Καλού και Κακού, διότι, για να είναι σε θέση να το κάνει, πρέπει πρώτα να είναι σε θέση να το κάνει. Αντίθετα, σύμφωνα με τον Καντ, μόνο ένα ηθικό ον μπορεί να είναι ελεύθερο: η ελευθερία είναι τότε συνώνυμη με την αυτονομία. Από την άλλη πλευρά, το άτομο που θέλει να απολαμβάνει χωρίς ηθικούς περιορισμούς ονομάζεται ελευθεριάζων. Τέλος, *πρόκειται για μια πολιτική έννοια.* Ο ελεύθερος πολίτης αντιπαραβάλλεται με τον δούλο. Όταν το κράτος ασκεί λίγους περιορισμούς στο άτομο, μιλάμε για ένα φιλελεύθερο κράτος. Εάν το άτομο αισθάνεται ότι οι νόμοι είναι πολύ περιοριστικοί και εμποδίζουν την άσκηση της ελευθερίας του (ότι είναι ελευθεριοκτόνοι), μπορεί να αμφισβητήσει το κράτος σε όλες του τις μορφές. Ένα τέτοιο άτομο ονομάζεται τότε ελευθεριακός ή αναρχικός.